

-- Name of Journal -----

DOI:

The place of Rationality in the Political Thought of Sheikh Hadi Najmabadi with Emphasis on the Analysis of the Book of Tahrir al-Aqla

Seyed Hossein Mir 	PhD Student in Business Management, Faculty of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
Aliakbar Amini* 	Associate Professor, at the Department of Political Thoughts, Faculty of Political Science of, Tehran, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran.
abdolhossein alahkaram 	Associate Professor, at the Department of Political Thoughts, Faculty of Political Science of, Tehran, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran.
Fatemeh Sadat Mir 	Instructor, at the Department of Business Administration, Faculty of Management and Accounting Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

* Corresponding Author: Ali.Amini@iauctb.ac.ir

How to Cite: xxxxxxxx

Extended Abstract

1. Introduction

In the history of reformist thought in Iran, Sheikh Hadi Najmabadi stands out as a prominent figure who approached religious and social issues of the Qajar era with a rationalist and critical perspective. Amid the intellectual and political transformations of the 19th century, he conceptualized reason as a tool for distinguishing truth from falsehood, inseparable from faith, and employed it to critique superstition, intellectual rigidity, and traditional power structures. His seminal work, *Tahrir al-Uqala*, exemplifies the effort to integrate tradition with rationality, explicating the role of reason in understanding Islamic law and organizing social life.

This study aims to examine the concept of rationality in Najmabadi's political thought based on the content of *Tahrir al-Uqala*. The main research problem concerns how rationality is articulated within the historical-social context of the Qajar period and its relationship to intellectual and political reforms. The central research question is: What are the characteristics and dimensions of rationality in Sheikh Hadi Najmabadi's thought, particularly as presented in *Tahrir al-Uqala*, and how can it be interpreted within critical theoretical frameworks?

2. Literature Review

Previous studies on Najmabadi have largely focused on his reformist role or his position in Constitutional thought. Some research has analyzed concepts such as reason, jurisprudence, and justice in his works, but few studies have specifically examined *Tahrir al-Uqala* using Skinner's theoretical framework. Consequently, this study adopts a qualitative content analysis approach to provide a more nuanced reconstruction of rationality in Najmabadi's thought.

3. Methodology

This research employs qualitative content analysis guided by Skinner's historical-interpretive discourse methodology. Data were collected through an in-depth study of *Tahrir al-Uqala* and analyzed across three levels: the author's intent, key concepts, and discursive-historical context. The primary focus was on reconstructing the historical-social meaning of concepts and identifying Najmabadi's model of rationality. The methodological steps include:

- **Data collection:** Library-based collection of primary texts (*Tahrir al-Uqala*) and complementary sources on Najmabadi's thought and the Qajar era.
- **Data analysis:** Examination at three analytical levels—authorial intent, key concepts, and historical-social context—designed to reconstruct both conceptual and linguistic acts.
- **Research instruments:** Qualitative coding and categorization of extracted concepts using open and axial coding techniques.
- **Validity and reliability:** Ensured through cross-referencing historical sources and similar texts; reliability reinforced via multi-stage review and comparison with existing scholarship on Najmabadi.

This procedure allowed for the reconstruction of rationality in Najmabadi's thought not only textually but also in relation to the author's intent and historical context.

4. Findings

4.1 Descriptive Findings

- The term "reason" appears over 300 times, indicating its centrality in the text.
- Concepts such as jurisprudence, *ijtihad*, justice, consultation, and despotism are analyzed in relation to reason.
- The text is logically structured, reflecting the author's methodological precision.

4.2 Analytical Findings

- **Authorial intent:** Najmabadi seeks to present critical religious rationality as a tool to redefine political and religious legitimacy.
- **Core concepts:** He elevates reason from an individual cognitive tool to a foundation for socio-political legitimacy and reinterprets *ijtihad*, justice, consultation, and despotism.
- **Historical-discursive context:** Under Qajar despotism and traditional jurisprudential dominance, *Tahrir al-Uqala* emerges as a critical linguistic act confronting both traditionalist and despotic discourses.

4.3 Inferential Findings

- **Level 1 (Authorial intent):** Constructing reformist religious rationality to critique political authority and traditional jurisprudence.
- **Level 2 (Conceptual acts):** Reinterpretation of reason, *ijtihad*, justice, consultation, and despotism with critical and innovative functions.
- **Level 3 (Discursive context):** Responding to political despotism and religious conservatism by creating an alternative discourse based on rationality, justice, and freedom.
- **Final model of rationality:** Historical, interpretive, political, and critical rationality aimed at reforming tradition and critiquing power structures.

5. Discussion and Conclusion

Rationality is a foundational concept in the humanities and political sciences, which, despite extensive attention since ancient Greece, lacks a unified definition. Whereas many Western theories emphasize its instrumental and material dimensions, Islamic thinkers such as Sheikh Hadi Najmabadi have articulated rationality in close connection with religion and politics. In *Tahrir al-Uqala*, Najmabadi presents reason not merely as a cognitive instrument but as a conceptual and

political act, inseparable from monotheism and distinct from Western instrumental rationality.

The findings, based on Skinner's historical-interpretive discourse approach, reveal that religious rationality in Najmabadi's thought is multidimensional and discursive, intertwined with monotheism, justice, and public welfare, and capable of serving as a tool for legitimate critique of governance, structural reform, and innovative social-political thought. Consequently, a discourse of critical religious rationality emerges, positioning religion as a source of justice and freedom, and rationality as a means for religious and social reform. Unlike purely instrumental approaches, Najmabadi considers rationality both epistemically and practically foundational, to be applied across all social and political spheres.

Skinnerian analysis indicates that Najmabadi's thought constitutes an effort to reproduce epistemic authority through the linguistic reform of religious concepts and to dismantle the dominance of epistemic and political despotism. The extracted model of rationality possesses four key features:

1. **Historical:** Developed within the context of texts, tradition, and historical circumstances.
2. **Interpretive:** Meaning arises from interaction with tradition and the author's intent.
3. **Political:** Plays a central role in redefining the relationship between religion and power.
4. **Critical:** Aims to critique traditions and authoritarian structures and facilitate reform.

Overall, in Najmabadi's thought, rationality underpins governance and social discourse. Governments should be grounded in rationality, justice, and public welfare. In *Tahrir al-Uqala*, rationality serves to critique legitimate authorities, confront despotism, and redefine jurisprudence and *ijtihad*. Najmabadi positions reason as a tool for protecting citizens' rights and advancing reforms—a perspective that significantly influenced the Constitutional Movement and subsequent intellectual-political developments in Iran, providing a model for establishing a just and progressive society.

Keywords: Rationality, Historical-Interpretive Discourse, Sheikh Hadi Najmabadi, Tahrir al-'Uqala

جایگاه عقلانیت در اندیشه سیاسی شیخ هادی نجم آبادی با تاکید بر تحلیل
کتاب *تحریرالعقلا*

سیدحسین میر 	دانشجوی دکترای علوم سیاسی، دانشکده علم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران
علی اکبر امینی* 	استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.
عبدالحسین اله کرم 	استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.
فاطمه سادات میر 	مربی، گروه رفتارسازمانی و مدیریت منابع انسانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران: ایران.

نویسنده مسئول: Ali.Amini@iauctb.ac.ir

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته علوم سیاسی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز است.

How to Cite: xxxxxxx

چکیده مبسوط

۱. مقدمه

در تاریخ اندیشه اصلاحی ایران، شیخ هادی نجم‌آبادی از چهره‌های برجسته‌ای است که با رویکردی عقل‌گرایانه و انتقادی به مسائل دینی و اجتماعی عصر قاجار نگریست. او در بستر تحولات فکری و سیاسی قرن نوزدهم، عقل را به‌مثابه ابزار تمییز حق از باطل و همزاد ایمان معرفی کرد و با تکیه بر آن به نقد خرافات، جمود فکری و ساختارهای سنتی پرداخت. مهم‌ترین اثر او، *تحریرالعقلاء*، نمونه‌ای بارز از تلاش برای پیوند سنت و عقلانیت است که در آن جایگاه عقل در فهم شریعت و سامان‌بخشی به زندگی اجتماعی تبیین می‌شود.

این پژوهش با هدف بررسی عقلانیت در اندیشه سیاسی شیخ هادی نجم‌آبادی براساس محتوای کتاب *تحریرالعقلاء* انجام شده است. مسئله اصلی تحقیق، چگونگی تبیین عقلانیت در بستر تاریخی-اجتماعی دوران قاجار و نسبت آن با اصلاحات فکری و سیاسی است. پرسش اصلی پژوهش چنین است: *عقلانیت در اندیشه شیخ هادی نجم‌آبادی، با تأکید بر کتاب *تحریرالعقلاء*، چه ویژگی‌ها و ابعادی دارد و چگونه می‌تواند در چارچوب نظریه‌های انتقادی بازخوانی شود؟*

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات پیشین درباره نجم‌آبادی اغلب بر جنبه‌های اصلاح‌طلبانه یا جایگاه او در اندیشه مشروطه متمرکز بوده‌اند. پژوهش‌هایی نیز به تحلیل مفاهیم عقل، اجتهاد و عدالت در آثار

او پرداخته‌اند، اما کمتر تحقیقی با تمرکز ویژه بر *تحریرالعقلاء* و در چارچوب نظری اسکینر انجام شده است. از این رو، این پژوهش تلاش دارد با رویکرد تحلیل محتوای کیفی، بازخوانی عمیق‌تری از مفهوم عقلانیت در اندیشه نجم‌آبادی ارائه دهد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش بر پایه روش تحلیل محتوای کیفی و با بهره‌گیری از الگوی اسکینر در تحلیل گفتمان تاریخی تفسیری انجام شد. داده‌ها از طریق مطالعه عمیق متن *تحریرالعقلاء* گردآوری و در سه سطح (نیت مؤلف، مفاهیم کلیدی و زمینه گفتمانی) تحلیل شدند. تمرکز اصلی بر بازسازی معنای تاریخی-اجتماعی مفاهیم و کشف الگوی عقلانیت در اندیشه نجم‌آبادی بوده است. مراحل روش‌شناسی شامل بخش‌های زیر است:

- روش گردآوری داده‌ها: گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و مبتنی بر متن اصلی *تحریرالعقلاء* صورت گرفت. همچنین از آثار مرتبط با اندیشه نجم‌آبادی و منابع تاریخی عصر قاجار برای تکمیل زمینه‌ی پژوهش استفاده شد.
- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: داده‌ها در سه سطح تحلیلی نیت مؤلف، مفاهیم کلیدی و بافت تاریخی-اجتماعی مورد بررسی قرار گرفتند. این فرایند مطابق با الگوی اسکینر به گونه‌ای طراحی شد که علاوه بر تحلیل مفاهیم، کنش‌های گفتاری و نیت زبانی مؤلف نیز بازسازی گردد.
- ابزار پژوهش: ابزار اصلی، فیش‌برداری و کدگذاری کیفی داده‌ها بر اساس مقولات استخراج‌شده از متن بود. برای سازمان‌دهی مفاهیم از روش کدگذاری باز و محوری استفاده شد.
- روایی و پایایی: جهت اطمینان از روایی، تحلیل‌ها با رجوع به منابع تاریخی و متون مشابه تطبیق داده شد. همچنین، پایایی از طریق بازبینی چندمرحله‌ای

نام خانوادگی نویسنده اول و دوم (بیش از دو نویسنده نام خانوادگی نویسنده اول و همکاران | ۹

داده‌ها و مقایسه با یافته‌های پژوهشگران دیگر در حوزه‌ی اندیشه نجم‌آبادی تقویت گردید.

این فرایند موجب شد که تحلیل عقلانیت در اندیشه نجم‌آبادی نه صرفاً در سطح متنی، بلکه در پیوند با نیت مؤلف و زمینه‌ی تاریخی بازشناسی شود.

۴. یافته‌ها

۴.۱ یافته‌های توصیفی

- واژه «عقل» بیش از سیصد بار در متن تکرار شده که نشان‌دهنده تمرکز محوری مؤلف بر این مفهوم است.
- مفاهیم «فقه»، «اجتهاد»، «عدل»، «شورا» و «استبداد» در پیوند با عقل بررسی شده‌اند.
- ساختار متن منطقی و سامان‌مند است و بیانگر دقت مؤلف در تنظیم محتواست.

۴.۲ یافته‌های تحلیلی

- **نیت مؤلف:** نجم‌آبادی قصد دارد عقلانیت دینی انتقادی را به‌مثابه ابزاری برای بازتعریف مشروعیت سیاسی و دینی عرضه کند.
- **بازشناسی مفاهیم محوری:** او عقل را از سطح ابزاری فردی به مبنای مشروعیت اجتماعی-سیاسی ارتقا داده و مفاهیمی چون اجتهاد، عدل، شورا و استبداد را بازتعریف کرده است.

- **زمینه تاریخی-گفتمانی:** در فضای استبداد قاجاری و سلطه فقه سنتی، *تحریرالعقلاء* به مثابه کنش زبانی انتقادی ظهور می‌کند که در برابر هر دو گفتمان سنت‌گرا و استبدادی قرار می‌گیرد.

۴.۳ یافته‌های استنباطی

- **سطح اول (نیت کنشگر):** برساختن عقلانیت دینی اصلاح‌گراانه برای نقد قدرت سیاسی و فقه سنتی.
- **سطح دوم (کنش‌های مفهومی):** بازتعریف عقل، اجتهاد، عدل، شورا و استبداد با کارکردی انتقادی و نو.
- **سطح سوم (زمینه گفتمانی):** پاسخ به استبداد سیاسی و ارتجاع مذهبی با ایجاد گفتمان بدیل مبتنی بر عقلانیت، عدالت و آزادی.
- **الگوی نهایی عقلانیت:** عقلانیتی تاریخی، تفسیری، سیاسی و انتقادی که هدف آن اصلاح سنت و نقد قدرت است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

عقلانیت یکی از مفاهیم بنیادین در علوم انسانی و سیاسی است که با وجود توجه گسترده از یونان باستان تاکنون، تعریف واحدی نیافته است. در حالی که بسیاری از نظریه‌های غربی بر جنبه‌های ابزاری و مادی آن تأکید کرده‌اند، اندیشمندان اسلامی همچون شیخ هادی نجم‌آبادی کوشیده‌اند عقلانیت را در پیوند با دین و سیاست تبیین کنند. نجم‌آبادی، به‌ویژه در *تحریرالعقلاء*، عقل را نه صرفاً ابزار معرفتی، بلکه کنشی مفهومی و سیاسی معرفی می‌کند که همزاد توحید و متمایز از عقلانیت ابزاری غربی است.

یافته‌های پژوهش حاضر بر پایه روش گفتمان تاریخی-تفسیری اسکینر نشان می‌دهد که عقلانیت دینی در اندیشه نجم‌آبادی مفهومی چندبعدی و گفتمانی بوده و با مفاهیمی چون توحید، عدالت و مصلحت عمومی درهم‌تنیده است و می‌تواند ابزاری برای نقد مشروع حکومت‌ها، اصلاح ساختار قدرت و گشودن افق‌های نوین در اندیشه اجتماعی و سیاسی باشد. به این ترتیب، گفتمان عقلانیت دینی انتقادی شکل می‌گیرد که دین را منبع عدالت و آزادی می‌داند و عقلانیت را در خدمت اصلاح دینی و اجتماعی قرار می‌دهد. برخلاف رویکردهای صرفاً ابزاری به عقلانیت، او آن را بنیانی معرفتی و عملی می‌داند که باید در همه عرصه‌های اجتماعی و سیاسی به کار گرفته شود.

بر اساس تحلیل اسکینری، اندیشه نجم‌آبادی، تلاشی برای بازتولید مرجعیت معرفتی از رهگذر اصلاح زبانی مفاهیم دینی و شکستن سلطه استبداد معرفتی و سیاسی است. در این چارچوب، الگوی عقلانیت استخراج شده در این پژوهش چهار ویژگی دارد:

۱. **تاریخی بودن**؛ یعنی شکل‌گیری در بستر متن، سنت و شرایط زمانه.
۲. **تفسیری بودن**؛ زیرا معنا از تعامل با سنت و نیت مؤلف به دست می‌آید.
۳. **سیاسی بودن**؛ به دلیل نقش آن در بازتعریف نسبت دین و قدرت.
۴. **انتقادی بودن**؛ به منظور نقد سنت‌ها و ساختارهای استبدادی و گشودن مسیر اصلاح.

به‌طور کلی، در اندیشه نجم‌آبادی عقلانیت بنیان حکومت و گفتمان اجتماعی است و هر حکومتی باید بر مبنای عقلانیت، عدالت و رفاه عمومی استوار باشد. در تحریرالعقلاء، عقلانیت به‌عنوان ابزاری برای نقد مشروع حکومت‌ها، مقابله با استبداد و بازتعریف فقه و اجتهاد به کار گرفته شده است. نجم‌آبادی عقل را ابزاری برای حمایت از حقوق مردم و پیشبرد اصلاحات معرفتی می‌کند؛ دیدگاهی که نقشی مؤثر در جنبش مشروطه و تحولات فکری-سیاسی پس از آن داشته و الگویی برای ایجاد جامعه‌ای عادلانه و پیشرفته ارائه می‌دهد.

۱۲ | نام نشریه | سال انتشار نشریه | شماره نشریه | فصل سال

کلیدواژه‌ها: عقلانیت، گفتمان تاریخی تفسیری، شیخ هادی نجم آبادی، تحریرالعقلاء